

Delimitări conceptuale ale categoriei gramaticale a mirativității

1. Evidențialitate și mirativitate - precizări conceptuale

Evidențialitatea reprezintă fenomenul lingvistic specific unor limbi ne-indo-europene (este vorba îndeosebi de limbi nord și sud-americane) prin care sursa informației este marcată din punct de vedere gramatical la nivelul enunțului. Termenul englez *evidentiality* a fost introdus în tradiția lingvistică o dată cu publicarea în 1957 de către Roman Jakobson a lucrării *Shifters, verbal categories, and the Russian verb*. Totuși termenul nu s-a impus decât treizeci de ani mai târziu, după organizarea primei conferințe care își propunea să compare evidențialitatea în diverse limbi: *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology* (Chafe & Nichols, 1986).

În funcție de modul în care sursa informației este marcată în discurs, avem de-a face cu evidențialitate directă (când locutorul însuși a fost martor vizual sau auditiv la evenimentul descris în enunț) sau cu evidențialitate indirectă (când locutorul nu a asistat personal la eveniment). În cea de a doua situație, sursa informației comunicate prin enunț este reprezentată fie de o inferență a locutorului (când acesta are experiența directă a unei alte situații care îi permite un proces inferențial), fie de o altă instanță enunțiativă, informația fiind raportată (când altcineva oferă informația, situație în care devine evident caracterul polifonic al enunțului). Aceste două categorii fundamentale de evidențialitate (directă și indirectă) ilustrează grade diferite de angajament față de conținutul transmis: evidențialitatea indirectă arată că locutorul nu își asumă conținutul enunțului într-o măsură la fel de mare ca în cazul evidențialității directe.

Un enunț precum *Paul a plecat azi dimineață* nu indică în nici un fel modul prin care locutorul a avut acces la informația transmisă. Prin urmare, cel puțin patru variante sunt posibile: locutorul poate să fi obținut informația prin experiență directă: 1) vizuală (dacă locutorul a asistat el însuși la plecarea lui Paul); 2) auditivă (dacă locutorul l-a auzit pe Paul plecând) sau în mod indirect: 1) prin inferență (când locutorul, intrând în casă, a constatat că lucrurile lui Paul nu se mai aflau în casă); 2) prin discurs raportat (locutorului i-a fost comunicată plecarea lui Paul de către o terță persoană).

Structurile lingvistice prin intermediul cărora evidențialitatea se manifestă pot fi numite *mărci evidențiale* sau *evidențiale*. Acestea reprezintă (Guentchéva, 2004: 13) mărci gramaticale care includ diferite tipuri de justificări pe care locutorul se sprijină pentru a semnală că modul de acces

Mirativitatea – fenomen distinct de evidențialitate

Analizând limba hara (limbă atapascană vorbită în teritoriile nord-vestice ale Americii), DeLancey (2001) demonstrează existența mirativității ca o categorie independentă de paradigma evidențialelor. Astfel, autorul descoperă existența particulei *lō* susceptibilă de a fi folosită în orice situație în care este vorba despre percepția directă a unui fapt neașteptat, mai ales dacă particula este însoțită de aspectul imperfectiv. Această valoare nu are nimic de a face cu informația dobândită prin inferență sau *oui-dire*. Cu alte cuvinte, particula *lō* este utilizată de fiecare dată când locutorul ajunge la informație prin experiență directă iar această informație îi contrazice așteptările:

Mary ewé ghálayeda lō
Work/3s subj/IMPF
Mary is working on hides.

Acest enunț va fi produs de locutorul care, fără să aibă nici cea mai mică bănuială asupra situației, tocmai a sosit acasă la Maria și o găsește lucrând pe o piele de animal (Delancey, 2001: 376).

Pentru Plungian (2001: 355), valoarea (ad)mirativă nu este evidențială din punct de vedere logic. Totuși autorul adaugă că această valoare este modală căci se bazează pe un tip de raționament, și anume un raționament care implică așteptările locutorului. Prin urmare, se poate afirma că mirativitatea nu este legată de evidențialitate din moment ce nu se referă la modul în care locutorul a avut acces la informație, ci la modul în care locutorul este gata să perceapă informația ca raționament expectativ și nu ca raționament epistemic. De aceea, mirativitatea ar putea fi mai bine studiată în contextul larg al mărcilor așteptării și contra-așteptării.

Deși la începutul articolului său, Montaut (2004: 111) amintește clasificarea tripartită făcută de Lazard conform căreia valorile evidențiale corespund: 1) raportării unor fapte asupra cărora informația a fost dobândită indirect (printr-o terță persoană, *oui-dire*); 2) inferenței unor fapte plecând de la indicii observabile; 3) exprimării surprizei, autoarea, în urma analizei făcute asupra limbii hindi, ajunge la concluzia că mirativitatea ar trebui tratată ca o categorie centrală, mai degrabă decât o categorie derivată inclusă în sfera evidențialității. Rolul categoriei mirativității este în acest caz de a exprima că informația transmisă este nouă și greu asimilabilă de către locutor.

2. Exemplificarea categoriei gramaticale a mirativității

Mirativitatea se poate de asemenea defini prin intermediul conceptului de univers de așteptare. Într-un sistem mirativ, evenimentele și stările care nu pot fi ușor asimilate sunt prezentate diferit de cele care corespund

așteptărilor locutorului (Dickinson, 2000: 379). După părerea lui Dickinson, un sistem mirativ permite două tipuri de abordări privind experiența: prima abordare vizează fie experiențele pe care locutorul le-a avut în trecut și care pot fi considerate similare cu experiența imediată, fie cunoștințele sale generale rezultate din interacțiunile cu semenii sau din normele socio-culturale; cea de a doua abordare vizează experiența imediată pe care locutorul o are în raport cu evenimentul descris în enunț – dacă evenimentul în cauză nu corespunde așteptărilor locutorului, enunțul conține o marcă de tip mirativ.

Se poate afirma că mirativitatea este o categorie semantică universală căci orice limbă posedă mijloace specifice de a ilustra că un anume eveniment depășește așteptările locutorului. Cu toate acestea, în puține limbi mirativitatea este marcată gramatical printr-un morfem mirativ cu rol de a indica faptul că informația transmisă interlocutorului este nouă și neașteptată. Este vorba de limbi ne-indo-europene, printre care putem menționa: hara (limbă atapascană vorbită în nordul Americii de Nord), cecena, tsafiki, turca, japoneza, coreeana, diverse limbi tibeto-birmane.

Totuși, în aceste limbi, funcționarea morfemului mirativ este diferită: el poate să înglobeze o valoare inferențială, situație în care morfemul respectiv reprezintă o amalgamare a mărcilor evidențiale și mirative sau poate să apară independent de orice marcă evidențială.

De exemplu, în limba turcă, sufixul verbal *miş* funcționează ca marcă evidențială de tip inferențial sau *oui-dire*, dar și ca marcă a mirativității. De aceea, un enunț precum:

Kemal gel-miş
Kemal come-*miş*
'Kemal a venit.'

(Slobin & Aksu, 1982: 187)

poate avea trei interpretări posibile: 1) valoare inferențială: locutorul vede un indiciu al prezenței lui Kemal, ca de exemplu haina sa agățată la ușă, dar nu îl vede pe Kemal; 2) valoare de *oui-dire*: locutorului i-a fost comunicat că Kemal a sosit, dar locutorul nu îl vede pe Kemal; 3) valoare mirativă: locutorul aude pe cineva apropiindu-se de casa sa, deschide ușa și îl vede pe Kemal, pe care nu se aștepta să îl vadă.

Pe de altă parte, în cecenă (limbă vorbită în nord-estul regiunii caucaziene), mirativitatea reprezintă o categorie distinctă de evidențialitate. Valoarea mirativă poate să fie exprimată cu ajutorul sufixului *-q*, adăugat la rădăcina verbului, dacă este vorba de o formă verbală simplă, sau la auxiliar, în cazul unei forme compuse:

- (1) Zara j-iena.
Zara J-come.PRF
"Zara a sosit." (Mă așteptam ca ea să sosească).

- (2) Zara j-iena-*q*.
Zara J-come.PRF-MIR
"Zara a sosit!" (Nu mă așteptam ca ea să sosească).

(Molochieva, 2007)

Suntem de părere că problema privind mirativitatea nu este de a stabili dacă aceasta este o categorie distinctă sau nu de evidențialitate; ar trebui să se analizeze modul de manifestare al ambelor fenomene la nivelul unei limbi sau al unui grup de limbi.

3. Posibili indicatori ai mirativității în limba română

Până în acest punct al lucrării, am încercat definirea conceptului de mirativitate și ilustrarea sa în câteva limbi ne-indo-europene în care există mărci mirative cu rol bine determinat. Întrebarea este prin ce mijloace exprimă mirativitatea limbile indo-europene? Existența în aceste limbi a unor unelte (de ordin lexical sau suprasegmental), cu rol de a exprima surpriza locutorului față de un eveniment care nu corespunde așteptărilor sale, ar aduce argumente în favoarea unei abordări largite a conceptului de mirativitate. Avansăm ipoteza analizei mirativității ca un concept cu două laturi:

- mirativitate propriu-zisă/restrânsă: este vorba de limbile care prezintă în sistemul lor morfosintactic o particulă/un sufix, numit de obicei *marcă mirativă* (cf. supra);
- mirativitate largită: prezentă în limbile indo-europene și redată prin diverse expresii lingvistice, care pot fi de natură lexicală (lexeme, unități lexicale complexe) sau frastică (frazeme), pentru care propunem termenul de *indicatori mirativi*.

Distingem între *marcă mirativă* și *indicator mirativ* după cum urmează: mărcile reprezintă morfeme care se asociază verbului pentru a exprima surpriza locutorului în fața unui eveniment perceput prin experiență vizuală/auditivă imediată; indicatorii formează o categorie mai largă, căci înglobează lexeme, elemente suprasegmentale, procedee stilistice cu rol de a indica faptul că informația transmisă este nouă și neașteptată.

Analiza realizată de DeLancey (2001: 377-378) asupra mirativității în limba engleză ar corespunde cu ceea ce am numit mirativitate largită. Autorul analizează mirativitatea ca o categorie semantică ascunsă care se manifestă cu ajutorul intonației mirative definită ca o versiune exagerată a intonației declarative, cu o creștere tonică mai înaltă (*idem*). De exemplu, atunci când locutorul trebuie să-și exprime părerea privind modul în care copilul unor prieteni a cântat la pian, el va face un compliment de genul: *A cântat bine!* folosind intonația mirativă și nu un contur declarativ.

Rezultă ca intonația în limba engleză ar trebui considerată un indicator mirativ suprasegmental.

Prin urmare, indicatorii mirativi pot fi analizați din perspectivă morfosintactică și lexicală. Astfel, putem identifica, pentru limba română, următoarele clase, fără a pretinde epuizarea acestora:

- frazeme care au ca nucleu un verb de percepție vizuală sau auditivă de natură evidențială; verbul este însoțit de interjecția *ia*: *ia te uită, iete, i-auzi* etc.

(i) *Ia te uită* ce primesc. Un mail prin care biletedeavion.ro mă anunță că am făcut o cerere de oferta pentru un drum de azi până miercuri până la Bruxelles.... aaa, și că mă cheamă și Cornelia.

(<http://pietricele.blogspot.com/2007/04/ia-te-uit-ce-primesc.html>)

Enunțul *Ia te uită* poate fi interpretat atât din punct de vedere evidențial (locutorul indică faptul că a avut acces la informația transmisă printr-o experiență directă de tip vizual) cât și din punct de vedere mirativ (locutorul verbalizează faptul că evenimentul descris – primirea unui bilet până la Bruxelles pe un alt nume – este cu totul neașteptat).

(ii) *iauzi* [sic]: copii traumatizati de subiectul carzii!:))

Doamne cata prostie , cum ma ? cum ? cum sa fie un copil de 13-14 ani traumatizat ca a citit despre sex ? nu inteleg ! Aolooooo parintzilorrr!!! Copilu ala a savurat cartea maaa dobitocilor! ce va mai strofocatzii baii cand auziti de sex , de parca ar fi o crima !

(<http://adrianaaldea.wordpress.com/2008/07/03/iauz-copii-traumatizati-de-catre-subiectul-carzii/>)

Structurii *i-auzi* i se pot atribui următoarele valori: 1) valoare evidențială: formula funcționează ca un evidențial de tip *reportative*, fără să se poată totuși preciza dacă sursa informației este o terță persoană nespecificată sau *oui-dire*; 2) valoare mirativă: *i-auzi* are rol și de a sugera caracterul neașteptat al informației primite; 3) valoare pragmatică: *i-auzi* este menit să atragă atenția interlocutorului asupra informației prezentate în enunț.

- fraze interogative care au în structura lor un verb de percepție precum: *Când colo ce să vezi? Cum așa?*

(iii) Este adevărat. Dar stirile sportive sunt cele care epitomizează valul de prostie domoala, ce a cuprins televiziunile romanesti. Nu mai tarziu de duminica aflam de la PROTV despre Chivu fara frica de Liverpool, cel putin asa se spunea in titlul stirii, Chivu declara ca nu ii este frica de Liverpool. *Cand colo, ce sa vezi?* De fapt, era vorba despre o constatare a d-lui reporter, vezi doamne, daca Liverpool a pierdut in Cupa Angliei, atunci, nu are de ce sa ii fie frica Inter-ului de englezi. Cat despre Chivu, pas! Iar campioana la cretinism este stirea cu Andone care completeaza sa ii ia locul la nationala lui Piturca:... de fapt era vorba de o intrebare in conferinta de presa, pusa lui Andone, v-ati dori sa antrenati Nationala? Raspunsul? Orice antrenor isi

doreste ca la un moment dat, sa antreneze echipa nationala. Ca sa vezi si sa nu crezi!

(# neagrigoreon 20 Feb 2008 at 4:41 pm)
(<http://www.cp-b.ro/2008/02/20/plesu-despre-crainici-extraterestri-si-vietati-bicefale/>)

Enunțul *Când colo, ce să vezi?*, care funcționează ca un indicator mirativ, are rolul de a uni prima parte a discursului care descrie explicit așteptările locutorului (știrea pe larg în care Chivu declară că nu îi este frică de Liverpool) cu ce-a de a doua parte în care locutorul explică în ce constă faptul nou și neașteptat: Chivu nu declarase nimic, ci reporterul inventase un titlu care să atragă audiență. Locutorul posedă cunoștințe generale privind relația titlul unui reportaj – conținutul reportajului și este surprins să vadă că realitatea imediată nu corespunde așteptărilor sale.

- interjecții (acestea permit locutorului să-și exprime surpriza ca o emoție spontană): *ei drace, doamne dumnezeule, etc.*

(iv) Unii pun accent pe dragoste. Da' nu-s multumiti de partenerere, asa ca fac scandal. Cum adica, tu iti scoti dragostea la inchiriat? *Ei, drace!* Sa mai zica cineva ca numai femeile sint materialiste si ca numai saracii sint zgirciti. Adica ei, diramai vedetele... "cit de mult am cheltuit". Iaca n-ai inchiriat dragoste, monser, ai cumparat amor. Fraiere! Si ce-mi zici mie? Crezi ca o sa pling?

(<http://curatmurdar.ro/2005/06/29/greatest-shits/>)

Interjecția *Ei, drace!* traduce mirarea locutorului, mirare dublată de o nuanță de indignare la adresa unei situații care îi contrazic așteptările; locutorul are acces la situația respectivă prin experiență directă de tip auditiv (cântecele „vedetelor” din România); locutorul constată că această situație contrazice doxa, conform căreia *femeile sunt materialiste, iar săracii sunt zgârșiți*.

- interjecții împrumutate din limba engleză: *whoops, shit, cool*.

(v) *Whoops!* Uite ca la mine banii n-au ajuns decat pt un Celeron 320 cu viteza maxima de 2,43 Ghz. L-am cumarat anul trecut in toamna cu nici 700 RON, la inceput avea 128DDR, intre timp i-am mai bagat ceva RAM si am 768, e drept ca de mult timp mi-am dorit un Pentium nou dar in prezent sunt asa de multumit ce low-end-ul meu de la Intel incat nu-mi mai trebuie nimic decat, eventual un monitor LCD si un sub-woofer mai performant.

(<http://www.roportal.ro/discutii/index.php?act=Print&client=printer&f=12&t=5680>)

Interjecția *whoops!* exprimă surpriza moderată a locutorului care își crease anumite așteptări pe baza interacțiunilor cu semenii săi și constată că realitatea nu se ridică la nivelul așteptărilor sale.

Remarci finale

În acest studiu, am încercat să oferim o serie de considerații conceptuale și terminologice asupra conceptului de mirativitate în relație cu fenomenul lingvistic al evidențialității. Fenomenul mirativității rămâne controversat în ceea ce privește locul pe care îl ocupă în raport cu evidențialitatea. Studiul mirativității a dus la lărgirea conceptului de evidențialitate, lucru care a permis exemplificarea cu posibili indicatori mirativi din limba română.

Studiul de față prezintă o parte din rezultatele cercetării realizate în cadrul proiectului SMADEM-IDEI 1209/2007 finanțat de Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului prin programul PN II.

Notă

Extrasele din mesajele electronice de pe forumuri Internet sunt redată cu grafia originală.

BIBLIOGRAFIE

- DeLancey, Scott (2001). The mirative and evidentiality. In *Journal of Pragmatics* 33: 369-382.
- Dendale, Patrick & Liliane Tasmowski (2001). Introduction: Evidentiality and related notions. In *Journal of Pragmatics* 33: 339-348.
- Dickinson, Connie (2000). Mirativity in Tsafiki. In *Studies in Language* 24 / 2: 379-421.
- Guentchéva, Zlatka (2004). La notion de médiation dans la diversité des langues. In *Les Médiations Langagières*, vol. I, *Des faits de langue aux discours*. Actes du colloque international "La médiation : marquages en langue et en discours": 11-33. Publications de l'Université de Rouen.
- Lazard, Gilbert (2001). On the grammaticalization of evidentiality. In *Journal of Pragmatics* 33: 359-367.
- Molochieva, Zarina (2007). The category of evidentiality and mirativity in Chechen, <http://www.eva.mpg.de/lingua/conference/07-CaucasusConference/pdf/final%20abstracts%20english/MolochievaAbstract.pdf>
- Montaut, Annie (2004). Quotatif, médiatif et miratif dans les langues d'Asie du Sud: une ou plusieurs catégories? In *Les Médiations Langagières*, vol. I, *Des faits de langue aux discours*. Actes du colloque international "La médiation : marquages en langue et en discours": 111-121. Publications de l'Université de Rouen.
- Plungian, Vladimir A. (2001). The place of evidentiality within the universal grammatical space. In *Journal of Pragmatics* 33: 349-357.
- Slobin, Dan & Ayhan Aksu (1982). Tense, aspect, and modality in the use of the Turkish evidential. In Paul Hopper (ed.), *Tense-Aspect: Between Semantics and Pragmatics*: 185-200. Amsterdam: Benjamins.

Rezumat

Lucrarea are drept scop prezentarea sistematică a conceptului de mirativitate în strânsă legătură cu fenomenul lingvistic al evidențialității. Lucrarea reprezintă o abordare descriptivă a categoriei mirativității având ca punct de plecare definiția fenomenului și continuând cu exemplificarea diverselor elemente gramaticale cu rol de a indica informația nouă și neașteptată atât în limbile în care mirativitatea se suprapune evidențialității de tip inferențial cât și în limbile în care mirativitatea este categorie gramaticală de sine stătătoare.